

Фудбалска Лига шампиона као поље доминације капитала: Пјер Бурдије и критика спорта

Апстракт: У овом раду покушали смо да неколико основних појмова Бурдијеве критичке социологије употребимо као теоријско оруђе за појашњење начина функционисања фудбалске Лиге шампиона као парадигме за одвијање процеса комодификације спорта и успостављање односа моћи и репродукције неравноправности и неједнакости у његовим оквирима, настојећи да њиховом применом избегнемо економски редуccionизам који се обично приписује лево оријентисаним критикама спорта. Примена Бурдијевих увида показала је да богати западноевропски клубови у оквиру постојећих правила игре унутар поља (систем такмичења), одржавају и репродукују сопствену доминацију, с обзиром на то да поседују економски капитал (буџети клубова), културни капитал (стручно знање), друштвени капитал (удруживање у професионалне друштвене групе) и симболички капитал (традиција и углед клубова), при чему обилато користе и симболичку доминацију/насилје које подразумева моћ наметања одређених значења и вредности етаблираних на позицију званичних и легитимних, а помоћу којих се заправо прикривају објективни односи снага, односно односи моћи унутар поља.

Кључне речи: фудбал, Лига шампиона, Пјер Бурдије, поље, капитал

Увод

Британски социолог спорта Ричард Ђулијаноти (Richard Giulianotti) примећује да је Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu), за разлику од већине „великих мајстора мислилаца“ социологије, написао и неколико радова о спорту.² Чак да то и није био случај, критичка социологија француског мислиоца представља значајан ресурс критичког приступа феноменима и проблемима савременог спорта, о чему сведочи велики

1 E-mail: milorad.gacevic@gmail.com.

2 Ричард Ђулијаноти, *Спорт – критичка социологија* (Београд: Clío, 2008), 233.

број истраживања различитих аспеката спорта која се одвијају на фону примене основних појмова Бурдијеове социологије.³ У савременој социологији спорта све више одјекују гласови који се залажу за рефлексивну критичку социологију која би, по свом интересу и опсегу деловања, као и према способности да евентуално покрене стварање широке међународне заједнице социолога, требало да представља истински глобалну социологију спорта. Ова социологија интендира ка томе да се својим истраживањима „навелико“, путем којих ће проучаване процесе унутар спорта повезати са ширим друштвеним променама, супротстави социологији коју Рицер (George Ritzer) назива социологијом „мекдоналдизације“, а која је након структуралних промена насталих у друштву у ери неолибералног капитализма заузела хегемонистичку позицију на универзитетима.⁴ Управо у тренутку када агенда за критичку социологију спорта постаје све фреквентнија, наслеђе критичке социологије Пјера Бурдијеа може да пружи изузетно велики допринос, како интенцијама демистификовања и деконструкције доминантне и у медијском и академском свету етаблиране парадигме третирања спорта, тако и критичким анализама и интерпретацијама процеса интензивирања комодификације, перпетуирања односа моћи, као и репродукције неравноправности и неједнакости унутар поља савременог спорта. Посматрана у контексту „левичарских теорија спорта“,⁵ примена неких појмова ове критички интендиране социологије може да испуни задатак проналажења теоријског приступа који би могао бити употребљен као адекватан критички апарат којим би се радикализовала критика савременог спорта, а да се при том не упадне

3 О доприносу Бурдијеове социологије у домену социологије спорта видети у: Jean-Paul Clement, „Contributions of the Sociology of Pierre Bourdieu to the Sociology of Sport,“ *Sociology of Sport Journal* 12 (1995): 147–157. Уместо упућивања на конкретна истраживања у области социологије спорта на трагу Бурдијеове социологије (списак би могао да буде веома дуг) на овом месту упућујемо на књигу *Спорт – критичка социологија* Ричарда Ђулијанотија у којој аутор у поглављу посвећеном бурдијеовској социологији упућује на најзначајније радове у којима су неки појмови из Бурдијеовог теоријског арсенала примењени на истраживање одређених феномена из области спорта. Види у: Ричард Ђулијаноти, *Спорт – критичка социологија*, 250–252.

4 Наведени ставови карактеристични су за британског социолога Грејам Скемблера (Graham Scambler) који покушава да развије критичку социологију спорта засновану на теоријској платформи критичке теорије друштва и теорије комуникативног деловања Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas). Види у: Грејам Скемблер, *Спорт и друштво: историја, моћ и култура* (Београд: Clio, 2007), 292–298.

5 На овом месту користимо термин левичарске теорије спорта који преузимамо од Вилијема Моргана. Овај теоретичар је покушао да различите критичке теорије спорта, које су засноване на премисама различитих варијанти марксизма, подведе под једну терминолошку одредницу. Види у: William J. Morgan, *The Leftist Theory of Sport, a Critique and Reconstruction* (Chicago: University of Illinois Press, 1994).

у замку економског редукционизма, коју су теоретичари чији се ставови базирају на поставкама студија културе детектовали код неких марксистичких критичара спорта.⁶

У овом раду покушаћемо да неколико основних појмова Бурдијеове критичке социологије употребимо као оруђе за појашњење начина функционисања фудбалске Лиге шампиона као парадигматичног примера поменутих процеса комодификације спорта, успостављања односа моћи и репродукције неравноправности и неједнакости у његовим оквирима. У првом делу рада дајемо историјски преглед настанка и одвијања Лиге шампиона настојећи да покажемо да је економски капитал постао значајан фактор утицаја на спортски резултат. Ипак, на крају првог дела рада поставићемо питање да ли се постизање спортског резултата и успостављање монопола на постизање тог резултата у оквиру европског фудбала може објаснити искључиво утицајем економског капитала. Да бисмо одговорили на то питање у другом делу рада на сцену уводимо Бурдијеово схватање капитала кроз представљање неких основних појмова његове критичке социологије. У трећем делу рада основне појмове Бурдијеове социологије ситуирамо у контекст фактора утицаја на спортски резултат који се детектују у оквиру стручне литературе из области теорија спорта да бисмо кроз анализу процеса који се одвијају у оквиру Лиге шампиона показали како су за остварење врхунског спортског резултата потребни различити видови капитала (економски, културни, друштвени, симболички).

Лига шампиона: генеза, организација, последице

Почетком деведесетих година двадесетог века (1993. године) долази до темељне реорганизације Купа европских шампиона, такмичења које се одвијало по пропозицијама тзв. куп такмичарског система које су подразумевале међусобни двомеч двају тимова након којих поражени тим, односно тим који у два меча забележи слабији

---

6 Актуелна констелација односа унутар студија спорта на левом пољу теоријског спектра карактерисана је критичким захватима спрам неомарксистичких теорија спорта насталих шездесетих и седамдесетих година двадесетог века, а чији парадигматичан представник је Жан-Мари Бром (Jean-Marie Brohm). Ове су теорије проказане као експоненти економистичког редуктивизма, сходно чему су позицију према спорту критички оријентисаних теорија преузели приступи који се темеље на постмарксизму и студијама културе са централним интенцијама усмереним на преиспитивање спорта као културалне праксе и инсистирањима на спорту као пољу политичке контрахегемонијске борбе. Међутим, на сцени „левичарских теорија спорта“ постоје и гласови који се залажу за радикализацију тзв. неомарксистичких теорија спорта из седамдесетих година двадесетог века (Ian McDonaldd, Rob Beamish, Alan Bairner). Више о томе види у: Ben Carrington and Ian McDonald, eds. *Marxism, Cultural Studies and Sport* (London, New York: Routledge, 2009).

укупни скор голова, аутоматски испада из даљег такмичења, при чему су право учешћа у његовим оквирима имали искључиво шампиони, односно победници националних фудбалских лига. Ово такмичење мења свој облик и трансформише се у Лигу шампиона која је организована као комбиновани систем такмичења који подразумева први круг, који се одвија у оквиру група које чине четири тима која се такмиче у форми лига система борбе за бодове, и други круг, у којем се прва два тима из лигашких група укрштају у елиминационим борбама по куп систему. Значајнија промена огледа се у томе што победницима националних првенстава из источноевропских, средњеевропских и скандинавских земаља, као и победницима из фудбалски слабије развијених западноевропских земаља (Луксембург, Белгија...), наступ више није загарантован. Реч је о томе да право учешћа у овој лиги, захваљујући специфичном систему бодовања којим најуспешнији тимови доносе велики број бодова земљи из које долазе и повећавају број тимова из једне земље који имају право да партиципирају у оквиру лиге, добијају и другопласирани, а каснијим ширењем лиге и трећепласирани па чак и четворопласирани тимови из најјачих европских фудбалских лига попут енглеске, италијанске и шпанске. То значи да постоји и квалификациона фаза такмичења која се такође састоји из неколико кругова, односно тзв. такмичарских кола. Од самог оснивања систем такмичења у квалификацијама се мењао тако да у актуелној форми подразумева да се у прва два квалификациона кола међусобно састају тимови који не долазе из најјачих фудбалских лига, док тимови из најјачих фудбалских лига који су у националним лигама заузели трећу и четврту позицију такмичење започињу у трећем колу квалификација.

Међутим, чини се да најзначајнија промена која се појавила са организацијом Лиге шампиона јесте комерцијализација овог такмичења којом се само партиципирање у његовим оквирима финансијски награђује, при чему количина новчаних средстава које је могуће стећи кроз такмичење расте пропорционално успеху у његовим оквирима. Начин организације ове лиге указује на то да се у пољу савременог фудбала догодила једна фундаментална промена. Она се манифестује увођењем и експанзијом спољњег (економског) фактора у фудбалско поље иманенције, односно интериоризацијом екстерних фактора. Наиме, комерцијализацијом фудбалских такмичења којом се победе у спортским надметањима економски валоризују, остварење иманентно спортских интенција и циљева (скуп свих поступака који се предузимају с циљем постизања спортског резултата) самим тим истовремено подразумева остварење и постизање економских интенција и циљева (скуп одређених активности које се предузимају с циљем остваривања одређене финансијски мерљиве вредности, односно профита).

Организација фудбалских такмичења у себе укључује економску исплативост, па фудбал постаје интересантно поље за инвестирање огромних количина новца од стране великих мултинационалних компанија и богатих појединаца који преузимају власништво над фудбалским клубовима. Клубови бивају реорганизовани и адаптирани модалитетима функционисања и пословања економских производно-операционалних система. Велика популарност фудбалске игре подразумева и заинтересованост великог броја људи за посматрање фудбалских такмичења, чиме овај спорт постаје интересантан и за велике медијске компаније које су спремне да уложе велика новчана средства за откупљивање телевизијских права.

Негде у исто време са реорганизацијом Купа шампиона, тачније 1995. године, усвојено је тзв. Босманово правило (названо по белгијском фудбалеру Жан-Марку Босману) којим је, у складу са чланом 48 Римског споразума који омогућава слободно кретање радне снаге у оквиру земаља Европске уније, отворена могућност неограниченог преласка фудбалера из једне у другу земљу. Најбогатији европски фудбалски клубови тиме постају неограничени у погледу слободе ангажовања најквалитетнијих играча без обзира на њихово порекло. Захваљујући Босмановом правилу у фудбалском свету долази до процеса глобализације радне снаге. Богати западноевропски клубови⁷ у своје редове почињу да доводе најквалитетније фудбалере из различитих земаља. Отварање овакве могућности довело је до формирања тимова који поседују висок ниво потенцијала потребних за ефикасно реализовање фудбалских интенција и циљева, а којима се, након реорганизације такмичења која су комерцијализована, истовремено реализују економске интенције и циљеви. Самим тим ови тимови имају добре полазне основе, како за стицање бодова који омогућавају да велики и успешни клубови обезбеђују учешће у Лиги шампиона без квалификационих борби, тако и за даљу акумулацију економског капитала.

---

7 Када говоримо о западноевропским клубовима руководимо се географским критеријумима. Јер, економски капитал који се улива у ове клубове нужно не мора да долази од појединаца и компанија из Западне Европе. У последњих десетак година постоји тренд улагања у ове клубове, као и тренд њихове куповине, од стране појединаца или компанија са Блиског истока или из Русије. Рус Роман Абрамович постао је власник лондонског Челзија. Још један Рус, Дмитриј Риболовјев, постао је власник Монака, док је Насер ал-Келаифи из Катарa постао власник Пари Сен Жермена. Постоји још оваквих примера. Дакле, може се говорити о финансијски моћним фудбалским клубовима чије је седиште на западу Европе, при чему економски капитал који се у њих улаже може да долази са различитих страна света.

Третирајући фудбал као парадигму глобализације радне снаге која почиње након усвајања Босмановог правила, економиста Бранко Милановић предочава последице и учинке слободне циркулације радне снаге. Анализирајући број клубова који се квалификовао за четвртфинала Лиге шампиона он наводи следеће чињенице:

„Посматрано по петогодишњим периодима између 1967. и 1986. године, у осам најбољих у овом такмичењу улазило је од 28 до 30 клубова. (Ако би сваке године улазили различити клубови, максималан број клубова у току пет година би био 40.) Али, у наредна два петогодишта тај број је опао на 26, а у последњем разматраном периоду (од 2000. до 2004. године) у четвртфинала је доспевао само 21 клуб. Закључак је јасан: све мање клубова успева да се нађе и одржи у европској елити. [...] Сиромашније или мање земље не могу ни да сањају о освајању пехара европске Лиге шампиона, како је то некада полазило за руком румунској Стеауи или српској Црвеној звезди”.⁸

Посматрано из перспективе источноевропских,⁹ средњеевропских, скандинавских, па чак и фудбалски слабије развијених западноевропских земаља, клубовима из ових средина не преостаје ништа друго него да постану својеврсни регрутни центри за селекцију и обуку фудбалера који ће фудбалске каријере наставити у богатим западноевропским клубовима, а од чије ће продаје пак себи обезбедити опстанак. У том смислу Зоран Аврамовић с пуним правом износи следећу констатацију:

„Као што је друга половина прошлог века била позната као период америчког културног империјализма, почетак овог 21. века, када је реч о бројним сегментима развоја фудбала могао би у будућности бити назван (надамо се, ипак, да неће!) ’период фудбалског империјализма Европске уније’”.¹⁰

У том се контексту поставља питање о узроцима овог фудбалског империјализма, односно доминације одређеног броја клубова у европским оквирима? Бранко Милановић сматра да разлоге поменуте доминације треба тражити у томе што су богати клубови у стању да у своје редове доведу најбоље фудбалере и тако остваре врхунски спортски

8 Бранко Милановић, *Глобализација* (Београд: Архипелаг, 2007), 33.

9 Из групе клубова из источноевропских земаља треба издвојити неке клубове из Русије (Зенит, ЦСКА) и Украјине (Шахтјор из Доњеца). Ради се о томе да украјински и руски „новобогаташи“ улажу огромна средства и формирају тимове који представљају својеврсне „легије странаца“. Ако су у почетку били принуђени да у своје редове доводе мање квалитетне играче, у последње време и они полако али сигурно постају озбиљни такмаци богатим клубовима са запада Европе. То потврђује прелазак из Порта у Зенит Гиванилда Вијеира де Соузе, репрезентативца Бразила познатог под надимком Хулк.

10 Зоран Аврамовић, *Фудбал, глобална религија* (Београд: Публикум, 2006), 91.

результат.¹¹ Квалитетан играчки кадар својим успесима на терену овим клубовима аутоматски обезбеђује предност (стицање бодова на основу којих се одређује статус у оквиру лиге) и омогућава увећање економског капитала. То би значило да стање доминације у оквиру фудбалских такмичења бива одржавано и репродуковано постизањем врхунских спортских резултата (стално квалификовање и висок пласман односно пласман у завршну фазу такмичења), при чему је постизање врхунског спортског резултата омогућено захваљујући економском капиталу којим се купују најквалитетнији фудбалери. Економски капитал, према томе, постаје најважнији фактор утицаја на резултат, односно збивања у оквиру поља спорта детерминисана су економским фактором. Међутим, поставља се питање да ли ово успостављање „монопола на врхунски спортски резултат“ богатих западноевропских клубова зависи искључиво од економског капитала? На ово питање покушаћемо да одговоримо из перспективе социологије Пјера Бурдијеа. Да бисмо то учинили, претходно ћемо у сасвим кратким цртама представити кључне појмове ове социологије.

Критичка социологија Пјера Бурдијеа: кратак преглед основних појмова

Како наводи Вукашин Павловић, „друштвени простор је за Бурдијеа теоријски, односно социолошки схваћена друштвена топологија“.¹² У том контексту може се рећи да је, покушавајући да теоријски захвати и обради комплексност друштвене стварности, Бурдије посегао за конституисањем једне топологије друштва. Друштво је третирано као географски простор у којем као актери делују друштвени агенти и групе. Друштвени агенти и групе које чине друштвени простор у његовим оквирима заузимају одређене позиције са којих ступају у међусобне односе. Друштвени простор за овог француског социолога јесте простор односа у којем делују одређена поља снага. Он је на изванредан начин испарцелисан тако да га чине посебне области које су у Бурдијеовој терминологији означене као друштвена поља. Бурдије под појмом поља подразумева један друштвени сегмент (школство, медији, мода, спорт), у којем друштвени чиниоци, актери, агенти и групе заузимају своје позиције наступајући у оквиру поља у складу са својим хабитусом и користећи се својим капацитетима (различите врсте капитала) с циљем да кроз поштовање правила игре која важе унутар поља освоје или присвоје одређену врсту добити која се може

11 Милановић, *Глобализација*, 33.

12 Вукашин Павловић „Бурдијеов концепт симболичке моћи и политичког капитала“, у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа, поуке и надахнућа*, 96 (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, Завод за проучавање културног развоја, 2006).

остварити кроз партиципацију у игри унутар самог поља. Бурдије сматра да постоји група која доминира пољем тако што, користећи расположива средства, функционисање поља прилагођава сопственим интересима перманентно примењујући стратегије одржавања стања доминације, док истовремено унутар поља постоје снаге које делују субверзивно, интендирајући ка успостављању нових правила игре унутар поља.

Један од кључних појмова Бурдијеове теорије јесте и појам хабитуса. Хабитус је „систем трајних и преносивих диспозиција, који укључујући сва претходна искуства, дејствује у сваком тренутку као матрица опажања, вредновања и деловања“.¹³ Према француском социологу, заузимање положаја унутар друштвеног света обликује искуство друштвених актера, конституишући парадигме њиховог понашања и вредновања: „Садашњи и прошли положај у друштвеној структури су оно што појединци као физичка лица носе са собом увек и свуда, у облику хабитуса који носе као одело“.¹⁴ Поред хабитуса, и капацитети које користе актери учесници игре унутар поља представљају својеврсне ресурсе потребне за присвајање пројектоване добити. Ове капацитете француски социолог означава појмом капитал. Према аутору *Нацрта за једну теорију праксе*, постоји неколико различитих врста капитала: економски капитал, културни капитал, друштвени капитал и симболички капитал. Док економски капитал подразумева постојање и поседовање финансијских и материјалних ресурса, културни капитал подразумева поседовање културних ресурса попут образовања и одговарајућих квалификација и стручних знања и способности. Друштвени капитал пак подразумева ресурсе који се односе на партиципацију унутар одређених друштвених група и мрежа као домена размене и комуникације (пријатељске, породичне, професионалне), док симболички капитал подразумева поседовање угледа, почаста, престижа, славе.

Осим различитих облика капитала, снаге које доминирају одређеним друштвеним пољем прибегавају и употреби симболичке моћи, односно симболичког насиља као инструмента успостављања и репродукције односа сопствене доминације, важећих подела и хијерархијских односа унутар поља. Доминантне групе користе симболе као инструменте знања и комуникације којима се конституишу и етаблирају значења, идеали и вредности који треба да важе као званично и владајуће виђење света за све актере унутар друштвеног поља. Другим речима, употреба симболичке моћи омогућава да се кроз успостављање мисаоног и вредносног поретка успостави општи друштвени консензус и конституише докса која важи у одређеном друштвеном пољу.

13 Пјер Бурдије, *Нацрт за једну теорију праксе: три студије о кабилској етнологији* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999), 162.

14 *Ibid.*, 166.

Лига шампиона: критичка анализа поља

Уколико Лигу шампиона третирамо као поље у бурдијеовском смислу, онда можемо рећи да систем такмичења карактеристичан за ову међународну фудбалску лигу представља правила игре која важе у пољу и која се морају поштовати од стране актера који се боре за присвајање одређених добити унутар самог поља. Правила игре унутар овог поља устројена су на начин који подразумева то да су одређени актери, самим тим што нису у обавези да учествују у квалификационој фази такмичења, унапред привилеговани. То значи да пре самог почетка лигашког дела овог такмичења унутар поља бива успостављен однос хијерархије и доминације. У том контексту лигашки део такмичења може бити третиран као игра у оквиру које актери који су унапред привилеговани настоје да задрже своје привилегије и репродукују однос хијерархије и доминације, док непривилеговани актери покушавају да остваре резултат који ће им омогућити да евентуално и сами постану део снага које доминирају пољем. Имајући у виду то да ингеренције на дефинисање правила игре унутар поља има искључиво Уефа (Унија европских фудбалских асоцијација), као организација која подједнако треба да заступа интересе свих клубова који учествују у оквиру овог такмичења, клубови који доминирају унутар поља не могу да утичу на сама правила игре. Ипак, може се рећи да су сопственим удруживањем они у једном тренутку у најмању руку покушавали да изврше притисак на Уефу.

Богати клубови су 2002. године основали тзв. Г14 групу коју је у почетку чинило четрнаест, а касније осамнаест најбогатијих и најмоћнијих европских клубова из седам европских земаља. Ова група покушавала је да актуализује идеју покретања суперлиге у оквиру које би се такмичили искључиво најбогатији европски клубови. Истовремено, усвојила је принципе којима се између осталог подразумева да клубови који партиципирају у њеним оквирима морају бити посебно поштовани и заштићени. Зоран Аврамовић истиче да су неки њихови принципи ишли толико далеко да се чак захтевало да им се од стране националних фудбалских савеза (али и Фифе¹⁵ и Уефе) плаћа осигурање и надокнада за наступе њихових играча у националним фудбалским репрезентацијама.¹⁶

Ако овом врстом удруживања велики и богати клубови нису успели да остваре све своје идеје, онда свакако јесу покушали да врше одређене притиске на међународне фудбалске организације и да у најмању руку изборе што бољу позицију за евентуалне разговоре са тим организацијама. Уколико би Уефа покушала да направи промене у

15 Међународна федерација фудбалских асоцијација.

16 Аврамовић, *Фудбал*, 107.

систему такмичења, ови клубови су у сваком тренутку могли да покушају да формирају сопствено такмичење што би у великој мери обесмислило такмичење које би организовала Уефа. Такмичење без тимова попут Реал Мадрида или Бајерн Минхена свакако би изазавало мање пажње, како публике, тако и спонзора. Међутим, у светлу распуштања ове групе и оснивања Асоцијације европских клубова (*European Club Association*) коју тренутно чини 214 клубова, остаје отворено питање да ли су богати клубови одустали од покушаја да на одређени начин штите своје партикуларне интересе или је дошло до промене стратегије деловања? Одговор на ово питање превазилази оквире овог рада. У међувремену, усвојен је Фифин програм за заштиту клубова према којем се клубовима плаћају новчане надокнаде у ситуацијама када се њихови играчи повреде на утакмицама националних селекција. Сама ова чињеница показује да активности удружења клубова постижу одређене учинке.

Бурдијевском терминологијом исказано, то значи да кроз партиципацију у одређеним друштвеним групама или мрежама они који доминирају пољем покушавају да развију облике друштвеног капитала. С друге стране, подређени клубови унутар поља нису међусобно удружени нити покушавају да врше било какав притисак. Побољшање њиховог положаја препуштено је на милост челницима Уефе, па самим тим подређени актери унутар поља не развијају свој друштвени капитал.¹⁷ На том трагу може бити констатовано да у пољу Лиге шампиона недостају снаге које би покушале да делују субверзивно у смислу покушаја промене правила игре с обзиром на то да су подређени актери пристали на успостављена правила игре и интернализовали логику коју су наметнули они који доминирају. То истовремено показује да они који доминирају пољем поседују већи степен друштвеног капитала обезбеђен кроз партиципацију унутар одређених друштвених група или мрежа као домена размене и комуникације.

У сваком случају, уколико су правила игре у пољу таква да априори подразумевају успостављање односа доминације, питање које би могло да буде постављено јесте питање како у оквиру ових правила долази до одржавања стања доминације одређеног броја клубова? Анализа структуре досадашњих победника овог такмичења показује да га је освајало тринаест клубова из седам различитих земаља, при чему су га, на пример, неколико пута освајали исти клубови (Реал Мадрид четири пута, Барселона и Милан три пута, Манчестер јунајтед и Бајерн

---

17 Занимљиво је да су ови клубови ушли у оквире Асоцијације европских клубова заједно са богатим клубовима који резултатски доминирају пољем Лиге шампиона. Зар и то на неки начин не показује да ови клубови не успевају да увиде да је потребно да покушају да се међусобно удруже и оформе сопствену организацију у оквиру које би покушали да артикулишу одређени минимум заједничких интереса?

Минхен два пута). Другачије речено, на двадесет и два организована лигашка такмичења пет клубова (Реал Мадрид, Барселона, Бајерн Минхен, Милан, Манчестер јунајтед) је чак четрнаест пута освајало ово такмичење. Анализа такође показује да су клубови из четири европске земље (Шпанија, Италија, Енглеска, Немачка) били победници на чак деветнаест одржаних такмичења.

Да бисмо одговорили на постављено питање, ствари ћемо ситуирати у контекст фактора утицаја на спортски резултат на начин на који су они третирани у оквиру теоријских проучавања спорта. Другим речима, намеће се питање шта је заправо потребно за постизање врхунског спортског резултата?

У стручној литератури кинезиолошки интендираних теоријско-методолошких приступа спорту¹⁸ детектују се две групе фактора који утичу на постизање спортске форме, односно спортског резултата. Прву групу фактора представљају унутрашњи (ендогени), односно антрополошки фактори који непосредно дефинишу спортску форму и резултат, док другу групу фактора представљају спољашњи (егзогени) фактори који посредно утичу на спортску форму и резултат, јер услов могућности њиховог деловања и утицаја представљају ендогени, односно антрополошки фактори. У ендогене факторе спада корпус антрополошких карактеристика попут морфолошких карактеристика, функционалних и физичких способности те психолошких карактеристика. У спољашње (егзогене) факторе спадају спољашњи утицаји попут макро и микро социјалних односа, климатских услова и пре свега склоп тренажних утицаја који се одвијају кроз дуготрајни тренажни процес. Тренажни процес у теорији се третира као специфичан техничко-технолошки процес који захтева висок ниво теоријског и искуственог знања, а у бити подразумева низ узастопних утицаја (контрола и корекција тих утицаја) на живот спортисте с циљем трансформисања његових ендогених антрополошких карактеристика и способности до нивоа (стања) потребног за оптимално и равноправно партиципирање у пољу одређене спортске гране или дисциплине, као и за остварење резултата у оквиру одређене спортске активности. Кроз тренажни процес врши се

---

18 Под стручном литературом кинезиолошки интендираних теоријско-методолошких приступа спорту пре свега подразумевамо литературу која се користи за потребе образовања стручних спортских кадрова у оквиру Факултета за спорт и физичко васпитање и различитих школа за спортске тренере. У том смислу, на овом месту бисмо могли навести велики број референтних књига. У представљању карактеристичних увида ове врсте приступа спорту првенствено ћемо се ослонити на књигу Златка Ахметовића, *Основи спортског тренинга* (Београд: Виша школа за спортске тренере, 1998).

актуализација ендогених потенцијала спортисте. Тако у књизи *Основи спортског тренинга* постоји следећи исказ којим се идентификују и акцентују кључни фактори утицаја на резултат:

„Ако се има на уму, у овом тренутку неоспорена претпоставка, да врхунски спортисти и јесу врхунски зато што постижу врхунске домете спортског стваралаштва захваљући квалитету властитих потенцијала, онда структура тих потенцијала са становишта њиховог раног препознавања (селекције), стицања и усавршавања (тренинга) и осталих услова окружења, такмичења и тренинга обезбеђује темељ одговора на питање како постићи спортски резултат“.¹⁹

Ако сада описано стање ствари, које подразумева капиталистичку колонизацију савременог фудбала, покушамо да конкретизујемо и ситуирамо управо у контекст проучавања и теоријских третирања инхерентно фудбалске проблематике, односно проблематике која се односи на детекцију фактора утицаја на спортски резултат, уочићемо да мора доћи до укључивања макросоциолошких промена у ред фактора утицаја на спортски резултат.

Да појаснимо. Поседовање читавог комплекса антрополошких способности и потенцијала, као ендогених фактора утицаја на спортски резултат, који се континуираним активностима у оквиру тренажног процеса као егзогеног фактора утицаја морају трансформисати с циљем достизања пуног капацитета ових антрополошких потенцијала, нужан је и неопходан услов да би се партиципирало у фудбалској игри. Ипак, овај склоп антрополошких способности и потенцијала (чак и под претпоставком најквалитетније и најстручније обављеног процеса вршења тренажних утицаја) сам по себи није довољан за постизање врхунских резултата. Уколико фудбалски клуб, као средина у оквиру које су се одвијали процеси развоја и актуализовања спортских потенцијала, не поседује економски капитал, онда не постоји могућност да клуб у својим редовима задржи играче који поседују играчке квалитете. Другим речима, количина економског капитала којим неки фудбалски клуб располаже у условима савременог фудбала, поред антрополошких способности и потенцијала и њиховог трансформисања путем континуираног вршења тренажних утицаја, контроле и корекције тих утицаја, такође представља нужан услов претендовања на партиципирање у оквиру процеса постизања спортског резултата, односно манифестовања вредности створених управо развојем антрополошких способности и потенцијала. То би онда значило да ове две групе фактора у савременом фудбалу представљају факторе који кроз извесне законитости интерактивног међупрожимања и међуделовања детерминативно утичу на постизање

¹⁹ Златко Ахметовић, *Основи спортског тренинга*, 10.

врхунских фудбалских резултата. Као што је незамислива могућност да врхунске резултате оствари спортиста (фудбалер) који не поседује специфичну матрицу својстава која обезбеђује висок ниво диспозиција за само ово остваривање врхунских резултата, тако је у савременом фудбалу готово незамисливо да врхунске резултате може да оствари фудбалски клуб који не располаже значајним економским капиталом. Клубови који располажу овим ресурсом поседују предиспозиције за присвајање фудбалера који поседују највиши степен квалитативних способности и потенцијала, чиме остварују претпоставке за постизање врхунског спортског резултата.

Међутим, када се узме у обзир то да су Лигу шампиона по неколико пута освајали исти клубови (Реал Мадрид, Барселона, Милан, Бајерн Минхен, Манчестер јунајтед) показало се да економски капитал можда јесте нужан али не и довољан услов за постизање врхунског спортског резултата *eo ipso* повећања економског капитала. Другим речима, када се у обзир узме то да клубови који у одређеној сезони улажу највећу количину економског капитала не успевају да освоје Лигу шампиона, него се углавном догађа то да исти клубови мање или више редовно освајају титулу, поставља се питање зашто је то тако? Уколико клуб попут Манчестер ситија, који у последњих неколико сезона поседује убедљиво највећу количину економског капитала и веома квалитетан играчки кадар, неколико година није успео да прође ни први круг лигашког такмичења, поставља се питање шта таквом клубу недостаје за остварење врхунског фудбалског резултата. Постоји неколико могућих одговора.

На првом месту треба навести фактор традиције и угледа клубова (симболички капитал), како у погледу постигнутих резултата, тако и у погледу најквалитетнијих играча у историји светског фудбала који су наступали за ове клубове, али и специфичног и у фудбалском свету препознатљивог стила игре или начина рада карактеристичног за одређене клубове. Наиме, клубови који су неколико пута освајали Лигу шампиона, али и остале интернационалне трофеје и националне лиге, управо због поменуте традиције и угледа, у случају поседовања исте или чак мање количине економског капитала и његовог улагања у довођење играчког кадра, успевају да привуку најквалитетније играче. Другим речима, традиција и углед клубова помажу приликом довођења играча и могу бити пресудан фактор приликом доношења одлуке играча и тренера о томе који клуб ће изабрати. Наравно, традиција и углед који обезбеђују присуство најквалитетнијих играча аутоматски привлаче спонзоре. Бурдијеовски речено, симболички капитал не само да може да представља важан фактор утицаја на резултат него истовремено омогућава сопствено конвертовање у економски капитал. Међутим, традиција и углед помажу само уколико постоји економски капитал

који омогућава да се кроз привлачење и довођење квалитетног играчког и стручног кадра ови фактори ефектуирају остварењем врхунског спортског резултата, самим тим и повећања економског капитала али и задржавања и/или обнове симболичког капитала. У супротном, симболички капитал у најбољем случају може да омогући релативно редовно партиципирање у оквиру Лиге шампиона (Динамо Кијев), повремено партиципирање у оквирима лиге (Стеауа Букурешт), или не мора уопште да буде довољан да би омогућио квалификовање у лигашки део такмичења (Црвена звезда).

На другом месту треба навести фактор стручног знања. Када ствари поново покушамо да посматрамо из перспективе конкретних збивања унутар поља фудбала, онда ћемо доћи до следећих увида. Наиме, окупљање великог броја врхунских играча, које је омогућено поседовањем економског и симболичког капитала, није априори гарант успешног усавршавања и развијања модела игре као и за постизање врхунских резултата, с обзиром на то да је потребно уложити огромне стручне напоре како би се група висококвалитетних индивидуалаца уклопила у кохезиван и кохерентан колектив. Ова чињеница посебно долази до изражаја када се у обзир узме то да је пракса досадашњих такмичења показала да клубови који у одређеној сезони уложе највећа финансијска средства за довођење најквалитетнијег играчког кадра не постижу увек врхунске спортске резултате (пример Манчестер ситија), а поготово када се укаже и на чињеницу која показује да понекад клубови са мањим економским капиталом остваре врхунски резултат (примери Ајакса, Борусије и Порта). Видели смо да је постизање врхунског резултата у савременом фудбалу незамисливо без селекције фудбалера који поседују специфичну матрицу својстава која обезбеђује висок ниво диспозиција за остваривање оваквих резултата, при чему шансе за то расту пропорционално са економском моћи клуба. Међутим, пракса показује да ни ова два фактора нису априори гарант да ће резултат заиста бити остварен. Самим тим можемо увидети да недостаје још једна битна карика у ланцу потребном за врхунске домете у савременом фудбалу. Ову карик у ланцу чини стручно знање које је у теоријским третирањима спорта идентификовано као најважнији егзогени фактор утицаја на постизање спортског резултата.

На овом месту долазимо до још једне значајне појаве у пољу савременог фудбала. Наиме, врхунски фудбал данашњице карактерисан је присуством читавог тима стручњака различитих провенијенција, профила и знања окупљених у стручне тимове чије интенције су усмерене у правцу пружања одређене количине информација и знања насталих као последица озбиљних научних истраживања свих манифестационих аспеката фудбалске игре. Инволвирање и употреба тих знања у процесима планирања и програмирања свих аспеката тренажног

рада доводи до њихове свакодневне примене у непосредној фудбалској пракси. У том контексту можемо рећи да стручњаци, који поседују теоријско-методолошка знања потребна за стручно вођење фудбалских тимова, представљају посреднике на релацији између економског капитала, с једне стране, и фудбалера, односно непосредних произвођача врхунског спортског резултата *quia* увећања економског капитала, с друге стране. Видели смо да задатак образованих стручњака јесте ефикасна мобилизација потенцијала фудбалера с циљем повећавања степена њихове ефикасности на путу постизања спортског резултата који аутоматски доноси профит. Преведено на језик бурдијеовске терминологије, а имајући у виду то да стручно знање подразумева поседовање културних ресурса попут образовања и одговарајућих квалификација и способности, ову врсту фактора утицаја на спортски резултат можемо подвести под категорију културног капитала.

Ако се поново вратимо на пример Манчестер ситија, који у последњих неколико година представља клуб који поседује највећу количину економског капитала који се улаже у довођење квалитетних играча и стручних кадрова, а не остварује врхунске резултате у оквиру Лиге шампиона, увидећемо да поље фудбала поседује своје специфичности и законитости. Очигледно је реч о томе да, упркос ангажману врхунских играча и реномираних стручњака, постоји потреба за јасним профилисањем стручног рада и његовом вишегодишњом применом како би се дошло у позицију постизања врхунског спортског резултата, а самим тим и стицања симболичког капитала. Управо то показује пример Челзија који је након вишегодишњих улагања у играчки и стручни кадар дошао у позицију да постигне врхунски резултат (победник Лиге шампиона у сезони 2011/2012) и да на тај начин, поред економског, стекне и симболички капитал. С друге стране, Ајакс из Амстердама већ деценијама практикује високостручан рад профилисан на основу јасно конципираног плана и програма селекције, обуке и развоја веома квалитетних младих и перспективних играча. Такође, Ајакс поседује и културни капитал, али и симболички капитал између осталог стечен управо због рада своје школе фудбала, али и због тога што је вишеструки освајач Купа шампиона. Ипак, пример Ајакса показује да дефицитарност у погледу економског капитала аутоматски онемогућава постизање врхунских спортских резултата.

Бурдијеовском терминологијом речено, доминација одређеног броја клубова унутар Лиге шампиона одржава се и репродукује захваљујући томе што они који доминирају поседују капацитете (различити облици капитала) који им омогућавају да присвоје добити које омогућава игра унутар поља (спортско такмичење), при чему присвајање добити повратно утиче на повећање њихових капацитета. Конкретно говорећи, клубови победници и редовни учесници завршне

фазе овог такмичења (Барселона, Реал Мадрид, Милан, Бајерн Минхен, Манчестер јунајтед) поседују све врсте капитала (економски, културни, симболички, друштвени) који сваким новим успехом у оквиру овог такмичења додатно увећавају, док клубови који не успевају да се пласирају у завршну фазу такмичења самим тим не успевају да присвоје одређене добити које би утицале на повећање њиховог постојећег капитала или евентуално стицање новог капитала који би повећао њихове потенцијале и могућности за равноправније такмичење унутар поља. Дакле, јасно је да је остварење добити унутар поља могуће у случају поседовања свих облика капитала.

Овакво схватање, које проистиче из примене неких појмова Бурдијеве социологије, може да буде значајно јер указује на то да економски капитал није једини фактор који утиче на успостављање резултатског монопола и односа доминације унутар овог друштвеног поља. Тачније говорећи, економски капитал представља капацитет (фактор) који је нужен али не и довољан услов за остварење спортског резултата, присвајање свих добити које уз њега иду и репродуковање односа доминације унутар поља. Ако за ову прилику изменимо Бурдијев исказ везан за поље новинарства,²⁰ могли бисмо да констатујемо да свет фудбала представља микросвет који има сопствене законе и који је одређен својим положајем у глобалном свету, привлачењима и одбијањима којима је подвргнут у сусрету са другим микросветовима. Када се каже да је он независан и да има сопствене законе, то значи да оно што се у њему дешава не може да буде непосредно и директно схваћено само на основу спољних чинилаца. Управо је то основа приговора на објашњење свега онога што се дешава у фудбалу које почива на економским чиниоцима.

На крају мора бити поменута још једна занимљива појава. Наиме, како унутар поља фудбала, тако и унутар ширег друштвеног поља, не постоји критичка свест спремна да се упусти у анализу актуалне форме организације Лиге шампиона и фудбалског спорта уопште. Ако се, на пример, анализирају збивања у оквиру фудбалске Лиге шампиона, призма кроз коју се она посматрају остаје или искључиво информацијско-чињенична (резултати, прегледи утакмица, табеле, интервју са актерима, итд.) или пак стручно-аналитичка (анализа система игре,

20 Реч је о следећем исказу: „Свет новинарства представља микросвет који има сопствене законе и који је одређен својим положајем у глобалном свету, привлачењима и одбијањима којима је подвргнут у сусрету са другим микросветовима. Када се каже да је он независан и да има сопствене законе, то значи да оно што се у њему дешава не може да буде непосредно и директно схваћено само на основу спољних чинилаца. Управо је то основа мог приговора на објашњење свега онога што се дешава у новинарству које почива искључиво на економским чиниоцима“. Пјер Бурдије, *Нарцисово огледало* (Београд: Сlio, 2001), 59.

тактике, технике, судијских одлука, итд.), док се питања која се односе на принципе организације овог такмичења, односно на правила игре у оквиру овог друштвеног поља која су профилисана тако да су богати и моћни тимови привилеговани и повлашћени, чиме се директно легализују и легитимизују такмичарска неравноправност и односи доминације и моћи, никада не постављају. Осим тога, како у спортској тако и у широј јавности успостављен је консензус у погледу смисла и значења Лиге шампиона. Ово такмичење перципира се, а затим и афирмише као најквалитетније спортско такмичење које представља парадигматичан пример манифестације доживљаја и вредности које сам спорт може да пружи, односно да представља. Према етаблираном медијском дискурсу, мечеви Лиге шампиона доносе узбуђење, непредвидљивост, неизвесност, висок квалитет фудбала, путем којег се манифестују, како занимљивост и лепота ове игре, тако и обрасци модела и система игре које треба следити, али и модели друштвених вредности слободног учешћа свих (право учешћа имају сви људи независно од расних, верских, националних, класних припадности), победе најталентованијих и најспособнијих (резултат зависи искључиво од квалитетног и преданог рада и одличне организације), поштовања уговорених правила (фер плеј). Испоставља се да Лига шампиона представља врхунац отелотворења духа спорта као часне борбе и такмичења у циљу постизања правилима прописаних и кодификованих спортских циљева (резултата).

У контексту наших претходних анализа, које су показале да је у пољу Лиге шампиона успостављена констелација односа и снага која у потпуности одговара западноевропским клубовима, који су се етаблирали на позицији суверених владалаца, показује се да су репрезентације спорта као отеловљења читавог низа доживљаја и вредности, а пре свега принципа часне борбе, заиста илузорне. Наравно, ако ствари посматрамо из угла оних који доминирају пољем, ове илузије су ипак неопходне с обзиром на то да представљају симболичко, односно идеолошко средство чијом свакодневном употребом се монополистички положај богатих и моћних легитимизује. Истовремено, монополистички се положај и омогућава тако што се интериоризацијом ове значењске илузије, пре свега репрезентације спорта као духа принципа фер плеја, од стране објеката доминације обезбеђује добровољна партиципација у сопственом поразу који се деловањем техника первертирања у стилу орвелијанског новоговора представља тако да објекти над којима се доминира сопствени неуспех перципирају као последицу „самоскривљене незрелости“, односно недостатка знања и квалитета. Самим тим ова „врста симболичког ’утуљивања’, кап по кап, коме у великој мери доприносе новине и ТВ дневници – великим делом несвесно, зато што већина људи који понављају те ставове чини

то из најбоље намере – има веома дубоке последице²¹. Бурдијеовском терминологијом речено, доминантне групе користе симболе као инструменте знања и комуникације којима се конституишу и етаблирају значења, идеали и вредности који треба да важе као званично и владајуће виђење света које важи за све актере унутар овог друштвеног поља. На делу је употреба симболичке моћи, односно насиља којим се, захваљујући томе што је успостављен друштвени конзензус на основу којег је конституисана докса која важи у пољу репрезентације Лиге шампиона, прикривају реални односи снага унутар поља и на тај начин репродукују односи доминације и неравноправности.

Закључак сада може бити комплетиран. Након анализе Лиге шампиона може се констатовати да у пољу савременог фудбала богати западноевропски клубови у оквиру постојећих правила игре унутар поља (систем такмичења), одржавају и репродукују сопствену доминацију, с обзиром на то да поседују економски капитал (буџети клубова), културни капитал (стручно знање), друштвени капитал (удруживање у професионалне друштвене групе) и симболички капитал (традиција и углед клубова), при чему обилато користе и симболичку доминацију/насиље које подразумева моћ наметања одређених значења и вредности етаблираних на позицију званичних и легитимних, а помоћу којих се заправо прикривају објективни односи снага помоћу којих се репродукују односи моћи унутар поља.

---

21 Пјер Бурдије, *Сигнална светла, прилози за отпор неолибералној инвазији* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999), 59.

Литература:

- Ахметовић, Златко. *Основи спортског тренинга*. Београд: Виша школа за спортске тренере, 1998.
- Аврамовић, Зоран. *Фудбал, глобална религија*. Београд: Публикум, 2006.
- Бурдије, Пјер. *Сигнална светла, прилози за отпор неолибералној инвазији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Бурдије, Пјер. *Нацрт за једну теорију праксе, три студије о кабилској етнологији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Бурдије, Пјер. *Нарцисово огледало*. Београд: Clio, 2001.
- Ђулијаноти, Ричард. *Спорт – критичка социологија*. Београд: Clio, 2008.
- Милановић, Бранко. *Глобализација*. Београд: Архипелаг, 2007.
- Morgan, J. William. *The Leftist Theory of Sport, a Critique and Reconstruction*. Chicago: University of Illinois Press, 1994.
- Павловић, Вукашин. „Бурдијеов концепт симболичке моћи и политичког капитала“. у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа, поуке и надахнућа*, 93–110. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, Завод за проучавање културног развоја, 2006.
- Скемблер, Грејам. *Спорт и друштво: историја, моћ и култура*. Београд: Clio, 2007.
- Carrington, Ben, and Ian McDonald, eds. *Marxism, Cultural Studies and Sport*. London, New York: Routledge, 2009.
- Clement, Jean-Paul. „Contributions of the Sociology of Pierre Bourdieu to the Sociology of Sport.“ *Sociology of Sport Journal* 12 (1995): 147–157.

Summary

Milorad Gačević

Football Champions League as a Field of Capital Domination: Pierre Bourdieu and the Critics of the Sport

Keywords: football, Champions League, Pierre Bourdieu, capital

In this paper we tried to use a few basic concepts of Bourdieu's critical sociology as a theoretical tool for understanding the way in which Champions League works; both by being a paradigm of sport's commodification process as well as by setting the power relations and reproduction of inequality within its borders. We tended to avoid the economic reductionism which is usually associated with the left-oriented criticism of sport. Application of Bourdieu's insights showed that the rich west European clubs are dominating the rule-making inside the field of modern football (competition system), which enables them to keep and reproduce their own domination because they own economical capital (clubs' budget), cultural capital (professional knowledge), social capital (different socially networked professional groups) and symbolic capital (tradition and reputation of clubs). At the same time, they profusely use symbolical violence as a power of installing meanings and values by which the objective relationships inside the field are being hidden.

Рад је примљен 22. августа 2014, измењен 10. новембра 2014. и прихваћен за објављивање 24. новембра 2014. године.